

A MAGYAR ZSIDÓSÁG SZERVEZETÉRŐL.

ÍRTA
ÉS A DUNÁNTÚLI RABBI-EGYESÜLET 1903. AUGUSZTUS 20-ÁN
TARTOTT KÖZGYŰLÉSÉN FŐLOLVASTA:

Dr. VENETIANER LAJOS.

KÜLÖNLENYOMAT AZ »EGYENLŐSÉG«-BŐL.

BUDAPEST,
BRÓZSA OTTÓ KÖNYVNYOMDÁJA.
1903.

Nagyságos

Wolfner Tivadar
országgyűlési képviselő úrnak

AJÁNLVA.

Tisztelt közgyűlés!

Több mint egy emberöltő múlt már el azóta, amióta a magyar zsidóság a törvényhozás által elismerten pártokra szakadt; elég idő arra, hogy elsimuljanak az ellentétek, kiforrjanak a nézetek, hogy mindkét részről szerzett tapasztalatok közelebb hozzák egymáshoz a szertehúzó elemeket, de egyszersmind elég idő arra is, hogy a magyar Izrael egyetemének várfalán ütött rés oly szélessé váljék, hogy a legbuzgóbb mesterek sem volnának képesek azt újból helyreállítani.

Mit várhatunk tehát a múltak tanításai s a jelen tapasztalatai alapján a belátható jövőtől? Mily irányt kövessünk mi, kiket legközelebből érdekel a kérdés, mert legközvetlenebbül hordozzuk szívünkön a magyar Izrael fölvirágoztatása ügyét; minő álláspontot foglaljunk el *mi* abban a közszükséglet szülte mozgalomban, mely ismét föl akarja venni a kongresszus által elejtett fonalat, hogy egymáshoz fűzze hazánk zsidó községeit, hogy szoros kapcsolatot létesítve a gyülekezetek között erőben és tekintélyben gyarapítsa, vallásos és kulturális feladataiban magasabb föllendülésre tegye alkalmassá a magyar Izraelt?

Evvel a kérdéssel óhajt foglalkozni mai gyűlésén a magyar rabbikar tekintélyes zöme s hálás köszönetet mondok az Elnökségnek, amiért engem tüntetett ki megtisztelő fölszólításával, hogy körvonalozzam azt az

alapot, amelyen – nézetem szerint – meg volna oldható hazánkban a zsidók közszervezeti ügye.

Kármán Mór 1868 október 26-án, hat héttel a kongresszus előtt, a következő levelet írta Lőw Lipótnak (a levél Lőw Immanuel főrabbi birtokában van): »...Tudósításom a miniszternél tett látogatásom érdeklí... a csütörtöki audiencia alkalmával ismételve bemutattam magam a miniszternek, ki azonban felkért, hogy miután audiencián velem hosszabban nem szólhat, a napok folytán tennék nála látogatást. Vasárnap, f. hó 11-ikén volt alkalmam őt honn találnom. Legelső kérdése a miniszternek, úgy hiszem nem minden célzat nélkül, a kongresszusi választások mibenállását illetve. Én azt felelém, hogy a végleges eredményt egyelőre korántsem lehet a központi bizottmányok alakulásából megjövendőlni – őszintén megvallottam, hogy mindeddig nem igen nagy figyelemmel kísértem a folyó választásokat, mint-hogy – véleményem szerint – *oly ügynek, mint amilyen a kongresszus elé fog hozatni, korántsem szabadna a véletlen többség eldöntésétől függnie*. Ismételve egy korábbi audiencián tett megjegyzésemre figyelmeztettem a minisztert, hogy az egész kongresszus eredménye attól függ, vájjon a kormány tisztában van-e szándékával s-hogy a cél, melyet kitűzött, megérdemli-e azon roppant apparátust, mely mozgásba hozatott. A miniszter – úgy vettem észre – szokásán kívül szándékosan hosszabban engedett beszélni s csak itt-ott szakított félbe egy-egy rövid kérdéssel. ... A kongresszusra áttérve, azt felelém nekem, hogy ő már a konferencia alkalmával észre-vette, hogy ő maga, mint laikus és keresztény ember, többet ért az illető kérdésekhez, mint a meghívottak; különben – ezt monda – más utat a zsidó egyházi ügyek rendezéséhez nem talált, mint egy általános, egyetemes gyűlés egybehívását, minthogy mint a szabad egyház barátja s mint keresztény államférfi, minden

oktroyától tartózkodni akart. Én nyíltan megmondám erre, hogy *a kongresszus egybehívása idéltlen*, minthogy az eddigi politikai elnyomás a zsidó egyházban az egyházi közösség érzetét nem fejleszthetné ki eléggé; *de tisztán egyházi szempontból nézve egyszersmind jogtalan cselekmény, minthogy a már létező községeket végképp mellőzi* s így akarva, nem akarva, szakadáshoz kell vezetnie. *Szabad egyházi alakulásnak* – folytatám – *az alsóbb rétegek, a községek szervezésével kell megindulnia, nem pedig a legfelsőbb egyetemes gyűlés inaugurációjával*, melynek szabad egyházban különben sem adhatni minden községre nézve kötelező törvényhozási jogot. Eszélytelen dolog különben is oly gyűlésen, melynek kétszáznál több tagja van, oly kényes dolgot s kérdéseket feszegetni, mint aminőknek egyházi alakuláskor szükségképp szőnyegre kell kerülni, mert akár be akarják vallani, vagy nem, én *vallásbeli dolognak tartom még az egyház alakulásának kérdését is, minthogy különböző alapokból kiindulva, szükségképp különböző alakuláshoz kell jutnunk*. A miniszter erre azt jegyzé meg, hogy ő korántsem akarja az ily kérdéseket az egész kongresszus előtt tárgyalatni . . . úgy látszik azonban, hogy a miniszter maga sincs még tisztában vele, mert rögtön félbeszakította beszélgetésünket s más térre vitte át . . .«

Bemutattam – a személyes vonatkozások kihasználásával – Kármán levelét, nemcsak azért, mert sok oldalról világítja meg a kongresszust megelőző küzdelmeket, de főleg azért, mert Kármán személye nem volt belevonva a kongresszusi mozgalmakba s így fölülállván a pártokon, teljesen pártatlanul Ítéltette meg a helyzetet.

A következmények igazolták Kármán felfogását, melynek különösen két pontja veendő figyelembe; az egyik, hogy »szabad egyházi alakulásnak az alsóbb rétegek, a községek szervezésével kell megindulnia«, a másik pedig az, hogy »vallásbeli dolgokat képez még az egyház alakulásának kérdése is, minthogy különböző

alapokból kiindulva, szükségképp különböző alakuláshoz kell jutnunk«.

Bármennyire igyekeztek s igyekeznek ma is a Kongresszus sikertelenségét s a jelen sivár állapotok reménytelenségét személyes okokra visszavezetni, a valóság és a történeti igazság az, hogy az említett két pont volt az a kettős sziklafal, amelyen megtörték a szervezkedés előrehaladó hullámai, s egyedül ezen két pont körül kell tisztáznunk a helyzetet, ha célhozvezető úton, üdvös irányban, méltó módon akarjuk kiépíteni a magyar zsidóság községe-szervezetét. Mert oktrojával ugyan mindent megcsinálhat a kormányhatalom, keresztül-gázolhat ősi tradíción, figyelmen kívül hagyhat egyént es lelkiismereti szabadságot, teljes tabula rasa-t teremtve megadhatja a meggyőződése szerinti legmegfelelőbb jogrendet, de *mink magunk* állami beavatkozás nélkül nem lógjuk soha dűlőre vinni szervezkedési ügyünket, hacsak számot nem vetünk a községeggedekkel s a bennük megnyilatkozó lelkiismeretbeli igények jogos méltánylásával.

A jövő ezen perspektívájának bizonyítására nem szükséges a jelen állapotokból vont következtetésekre utalnom, de kérem tisztelt hallgatóimat, figyeljék meg a múlt idők példáit, a történet tanulságait.

*

Az állami önállóság idején külön zsinagógákkal külön községek-ké szervezkedtek az idegenből jött letelepültek, mely községekhez a jeruzsálemi főhatóság rendelt ki kezelő hivatalnokokat a zsinagóga külső s belső rendjének fenntartására, valamint a szegényügyek pontos végrehajtására. Egy talmudi monda szerint (Jer. Megilla 73. d) 480 zsinagóga volt Jeruzsálemben, amely tudósítás mellett teljes biztossággal állapítható meg az, hogy külön zsinagógájuk volt a Rómából szabadon bocsátottaknak, kik Porapejus rabságába jutottak, de utóbb felszabadulva ismét visszatérhettek s kik külön

községbe verődtek össze; továbbá külön zsinagógájuk volt a Cyrenäbelieknek, az Alexandriaiaknak, a Ciliciabelieknek s általában az ázsiaiknak. (Schürer, Geschichte II.³ 65. 431. 1.) Alexandriában, hol szintén gyűlőhelye volt a legkülömbözőbb országokból származó zsidóknak, Philo tanúsága szerint (Leg. ad Gaj. c. 20) a nagy bazilika mellett számos zsinagóga létezett. Sepphorisról tudjuk (Jer. Berakhoth 9. a.), hogy külön zsinagógájuk volt a Babyloniából odaszármazott zsidóknak. De ha a Szentföldön és Alexandriában egy politikai testületet alkotott az összzsidóság s a külön zsinagógák vezetősége egy *központi* hatóságtól rendeltetett ki, úgy már Jeruzsálem pusztulása előtt Rómában egymástól teljesen függetlenül is szervezett községekkel találkozunk; ezek a zsinagógák vagy községek részben Augustus, Agrippa, Volumnia néven jelöltettek, valószínűleg azért, mert az illetők által fogságba ejtett s utóbb szabadonbocsátott rabszolgákból alakultak, részben pedig Róma azon városrésze szerint neveztettek el, ahol épp elhelyezést nyert a zsinagóga, volt azonban Rómában egy »héber zsinagógája« is, a Jeruzsálemből jött s még héberül beszélő zsidók gyülekező helyének jelzése céljából, ellenében olyanokkal, kik már nem beszéltek héberül. A nyelvi és származási különbség folytán létrejött ezen elkülönödés még jobban mutatkozik Rómában az újkor elején, amikor külön zsinagógában gyülekeztek a Gataloniaiak, az Arragonok, a Kasztíliabeliek, a francziák s a Sziczíliabeliek, amely elkülönödést legjobban jellemzi az a tény, hogy midőn IV. Pál pápa csak egy zsinagógát engedélyezett a Rómában lakó zsidók számára, akkor öt templomot építettek egymás mellé, de egy földel alá, amint az még ma is látható (Berliner, Geschichte II² 28. 1.), valamint az a tény, hogy Triesztben és Velenzében még ma is használatban vannak, ugyanazon épületben, de csak különböző emeleten elhelyezett különböző rítusra berendezett templomok, mely rítusok az illető templomok látogatóinak származásával függnek össze.

Ha nem volnának ilyen föltétlenül biztos adataink a nemzetiségi különbség alapján létesült különféle zsinagógákról, úgy közel állana az a feltevés, hogy a nagy városokban felszaporodott zsidó lakosság nem fért el egy helyiségben, nyitottak hát az időleges szaporulat elhelyezése czéljából fokozatosan többet. Tényleg azonban, ha tudjuk azt, hogy a második templom fennállása idején a zsinagóga főczélja első sorban nem a szűkebb értelemben vett istentisztelet volt, hanem a törvényben, a vallástudományban való kioktatás; ha tudjuk továbbá azt, amit Blau Lajos oly meggyőző érvekkel bizonyított (Tanulmányok, 84. 11), hogy Schürer (Geschichte III.) 93. 1.) öreá mint főforrására hivatkozik, hogy ugyanis a zsinagógákban tartott nyilvános szombati előadások az idegen nyelvű zsidók számára külön-külön saját nyelvükön tartattak meg; ha végre elképzeljük azt, hogy az idegen nagy városban természetyszerűleg csoportosulnak és ragaszkodnak egymáshoz azok, kik egy vidéken nevelkedtek s nem igen tudnak kivetközni megszokott gondolkozásuk s életmódjukból, — úgy természetesnek fogjuk találni azt, hogy már a zsidóság szétszórátása előtt is Jeruzsálemben, Alexandriában és Rómában nyelvi és származási különbség alapján keletkezett különálló zsinagógák léteztek.

Am a nyelvi és származási különbségen kívül bizonyára voltak vallásgyakorlati eltérések is, melyek az elkülönödést igazolják. Nem bocsátkozom hipotézisekbe; a II. templom idejét festő források a pusztulás utáni időkből származnak s legnagyobbbrészt azok szokásait viszik át előbbi korokra; épp azért csak a szétszórátás utáni korra óhajtom azt a tényt megemlíteni, hogy a babylóniai és a palesztinai iskolák közt a gyakorlati vallásos élet tekintetében nagy különbségek voltak. A karaiták későbbi propagandájának egyik legnagyobb erőssége volt a tényleges gyakorlati ellentét Palesztina és Babylonia közt s Saadja volt az, aki épp azért akart egyöntetű gyakorlatot létesíteni, hogy élét vegye a karaita

mozgalomnak. A főbb különbségek voltak: Palesztinában egy napi Rós Hasono-t tartottak, Babylonban ketőt; a Babylonban kötött házasságot Palesztinában érvénytelennek tartották, mert itt a Kethubának nyolcszoros értéke volt; Babylonban 16 terefóth-ot ismertek, Palesztinában csak az agyhártyát vizsgálták; s nem ad-e okot a gondolkodásra az a tény, hogy a vallásos megszorítások főforrása, a Chullin traktátus, de még az egész Kodóschim-rendnek megfelelő része is hiányzik a palesztinai talmudban? (Frankéi, Mebo Hajerusalmi, 45. 1. Frankéi, Beiträge, Monatschrift XX. 352.1. Graetz V. Jegy. 14). Ismerve ezen adatokat, nem vonhatunk-e némi következtetést, ha azon adat akad eléink, hogy Sepphorisban külön zsinagógája volt a babylóniaiaknak, a vallásgyakorlati eltérésből származott elkülönődésre is?

*

De térjünk át az újkori történetre, hol már biztosabb talajon mozoghatunk. A zsidók történetének ismerője tudja, minő áthidalhatatlan különbség uralkodott a spanyol zsidók és a francia-német zsidók szellemi élete és vallásgyakorlata közt; a francia-német zsidók elmerültek a legmélyebb vallásosságba s üldöztetés esetén mártírokká váltak, a spanyol zsidók pedig filozófusok voltak s kiokoskodták a maranizmust. Két teljesen külön elemet alkottak a zsidóságban, oly mélyen gyökerezett köztük a különbség, hogy össze nem vegyülhettek. Már Tudelai Benjámín említi a XII. században, hogy Marseilleben két egészen különálló község volt, egyik a dombon, másik a tengerparton (Maszóth Benjámín, ed. Amsterdam 1698. p. 2. b); e kikötővárosban, hol a kereskedelem központja nagyszámban gyűjté össze a különböző vidékek zsidóit, kik nyelvre s vallásos szokásra, valamint világfelfogásra is elütöttek egymástól, nem tudlak meglenni egy község kötelékében.

Azonban az elkülönődés legmegdöbbentőbb példáit a Spanyolországból való kiűzetés után láthatjuk. Nagy

számban, tömegesen települtek le spanyol zsidók Törökországban, Olaszthonban, Hollandiában és Hamburgban s mindenüvé magukkal vitték nemcsak a zsidó tudomány fényét, de a községi czivódásokat is. A spanyol zsidók előkelőbbeknek, műveltebbeknek, többnek tartották magukat; szokásaikról, még vallásügyekben is, melyekben a könnyítő gyakorlatot folytatták, nem tudtak s nem is akartak lemondani, sőt szokásaikat a már megvolt helyi községre is rá akarták erőszakolni, s így – igazán jellemző – nemcsak a helyi községtől különváltan alakítottak külön községet, de maguk a spanyol zsidók is különböző vidékekről verődven össze, az idegen földön még maguk közt is egészen különálló községekké, kataloniai, arragoniai, kasztíliai és portugáli községekké szervezkedtek.

Ezen különálló községek egymáshoz való viszonyának feltüntetésére, valamint arra az erjedésre, melyet a spanyol zsidók okoztak a községekben, óhajtok néhány jellemző adattal szolgálni, amely adatok nem szórványosak, hanem olyan típusoknak tekintendők, melyeknek eleven szárnycsattogásait ma is halljuk, ma is látjuk.

Albánia egyik városában, Avlonában, 1512-ben a község rabbija, Juda Messer Leon fia, Messer Dávid volt; egy alkalommal a kasztíliai község spanyol tudósai megengedték, hogy egy pénteken elhalt asszonyon a halottmosást szombaton végezzék; Messer Dávid, mint a törzsközség rabbija, nyilvános prédikációban megbélyegezte a törvényteleniséget, mire a spanyol tudósok azzal válaszoltak, hogy chéremet mondtak Messer Dávidra; persze ő sem hagyta magát s chéremmondások röpködtek egymás fejéhez; az ügy Rabbi Dávid Hakohén, korfui rabbi elé került, aki Messer Dávidnak adott igazat s a következőket írja: »Nagy baj támadt a nap alatt, mely félelmetesen terjed az emberek közt; elköltöznek az igazak s nincs, aki szívére vegye; látom ugyan az ég felé törekedőket, de azok csekély számban vannak, holott nagyon számosak az olyanok, kik otthonosak a földiek-

ben s idegenek az égiekben. Rövid idő óta támadt az új dolog; tudatlanok, felfújtt szívűek, tanulók csak, kik nem szolgáltak eléggé, nem merültek a vallásosság fényébe, nem fordultak meg eleget a Beth Hammidrásban, hanem csak külső könyvekkel foglalkoztak; vallási dolgokban vakok, de szépen tudnak beszélni s feltolják magukat rabbiknak; elhagyták az örök életet s a pillanatnyi étellel foglalkoznak; a sötétet világossá, a világot sötétté teszik; a rosszra azt mondják, hogy jó, a jóra pedig hogy rossz; s midőn azt hiszik, hogy nagy a tekintélyük s befolyásuk, akkor kezdik csak nézegetni a decizorokat, de mint vakok tapogatóznak a homályban, sötétben botorkálnak, mit sem tudnak, s mégis azt mondják: ki olyan tudós, mint mi vagyunk? Nagy bajt látok abban, hogy szolgák nyargalnak a tanítás paripáin, emberek, kik nem látták a Talmud fényét, de szájuk tele van nagyhangú beszéddel, azt hiszik, hogy értéke csak a jó nyelvűnek van, magasra tartják eszüket s lealacsonyítják az igaz bölcseket. Nagy baj van abban is, hogy megszüntetik a Tórát s parancsait könnyítés által, könnyitenek maguknak és másoknak,... fájdalom, a mi bűnös korunkban sok a készületlen mester, ki beburkolózik a nagy Talliszba, uralmat igényel, tanítói székbe ül, kiszorítja az igaz tudóst s kiáltják, hogy náluk van az Isten igaz Tórája« (Kebód Chachamin, ed. Bernfeld X. Rsp. R. D. Hak. XXII. 10. 4.). De hiszen fölösleges tovább is idéznem a fájdalom kitörését, ismerjük mi azt jól, mintha ma dörögné felénk a mi korunk vádaskodása ezeket a XVI. század elején felhangzott szavakat. Nézzünk csak más példákat, szintén típusokat, ismerős alakokat, eleven tényeket.

Állandó a községi czivódás Konstantinápolyban, Szalonikiben, Szófiában és Belgrádban éppúgy, mint Amszterdamban s Hamburgban, és a legtöbb czivódást azon eltérés okozta, mely templomi szokásokban s imarendben nyilvánult a szepárdok és askenázok rítusai közt; a spanyolok saját szokásukat akarták érvényre

juttatni, s ha elegenden voltak hozzá, leszavazták a törzsközséget, ha pedig kisebbségben voltak, úgy külön községet alakítottak (RSDM. Rsp. 40.). A responsumirodalom e korból csak úgy hemzseg a panaszoktól, hogy községek chérembüntetés alatt megállapodtak abban, hogy nem szabad a községből kiválni s más templomot létesíteni, de megállapodás és eskü-átok mitsem használt, a tudósok mindig kénytelenek voltak feloldani az esküket. (Kebód Chachamin. XVII.)

Szigorú büntetést kimondó határozatokat, hoztak a községek, hogy tagjaik ne menjenek más község templomába imára (RSDM. I. 147.), s hogy a községben fennálló temetkezési egyleten kívül ne szövetkezzenek semmiféle más egyletté, ami végtére a községtől való elpártolást eredményezné (RSDM. I. 152.). Ezért szigorúan örködtek a felett is, hogy külön minjanokban ne gyűljenek össze imára, oly annyira, hogy még Ó-Budán is, a múlt század elején, az előljáróság el akarta adni az összes kis imaházakat, hogy érvényt szerezhessen azon határozatának, hogy csak a nagy templomban szabad imádkozni (Rsp. Imre És. 8.). Izsák ben Séséth említi a következő határozatot: »Minthogy a zsidók szét-szórtan gyülekeznek össze egyes házakban tizenként imádkozni, miáltal a főtemplomban sokszor tízen sincsenek s nem lehet, sem imádkozni, sem pedig határozatokat kihirdetni, lakodalmas vagy gyászházon kívül sehol sem szabad külön Istentiszteletet tartani pénzbírság és harmincz napos chérembüntetés terhe alatt. (Rsp. 331.)

A végtelenségig szaporíthatnám a példák számát, melyek mind érdekes és jellemző adatokat szolgáltatnának a zsidó községek kebelében létesült szakadások megismerésére, de mellőzöm azon eseteket, melyek adó-kivetés és előljáróság-választás miatt fordultak elő, s csak olyan esetek föltüntetésére szorítokozom, ahol különböző vidékekről jött s más gyakorlathoz szokott zsidók képtelenek voltak az összevegyülésre.

R Sámuel da Modena (a XVI. század végén) em-

üti, hogy szicíliai gyülekezet egyik tagja, ki spanyol bevándorló volt, sehogy sem érezte magát jól az istentiszteleten, nem tetszett neki a templom imarendje, csak spanyol szokás szerint tudott imádkozni: mind hangsúlyosabban követelte az imarend megváltoztatását, s hogy nem tudott célt érni, kapta magát s honfitársaival külön templomot nyitott (Rsp. I. 36).

Ugyancsak ő említi a következő kérdést, melylyel hozzá fordultak: Szófiában volt német, román és spanyol község, melyek a vallásgyakorlatban a Ramban, Rasbó, Ros és Baal Haturim határozatait követték; utóbb sok magyar zsidó telepedett meg Szófiában, kik rendkívül szigorú szokásokat honosítottak meg, minthogy a legtöbb mészáros magyar zsidó volt; az ő idejében nagy drágaság uralkodott a városban, minek folytán török mészáros nem akart kóser húst kimérni, de zsidó mészáros sem akadt, mert a húsvizsgálat körül nagyon szigorú törvények honosodtak meg; ámde mivel a magyarok most már kisebbségben vannak, vajjon szabad-e visszatérni a régi könnyítéshez? (Rsp 40.).

Rabbi Levy Jerusalmi belgrádi rabbi 1730 körül panaszos kérdéssel fordul Meir Eisenstadthoz, hogy Belgrádban a spanyol község Maimuni szerint él, a német pedig Isserles szerint; a mit az egyik megenged, azt eltiltja a másik, vaj ion ő mit tegyen, minthogy a spanyol községben már felszaporodtak a németek? Jellemző Eisenstadt válasza: minthogy az eredeti község a spanyol volt, a hozzájött németek kötelesek a spanyol szokást követni. (Rap. Mhrm. Asch. II. 132.)

íme tehát néhány olyan példa, mely világos betekintést enged a vallásgyakorlati eltérések alapján keletkezett községi szakadásokba.

De ne gondoljuk ám, hogy csak a spanyol és a francia-német zsidók közt volt meg az ellentét, ugyanolyan ellentétekre akadunk a nagy askenaz zsidóság kebelében is az egyes országok szerint.

A bécsi kiűzetés után (1670) sokan Brandenburg fejedelemségben telepedtek le; alig értek oda, már megvolt a czivakodás; bizonyos R. Chajim nevű Neumark-rabbit akarták brandenburgi barátai országos főrabbivá kineveztetni; de az odajött osztrák zsidók, kik értettek a talmudhoz, kévéseitek őt s annyira elleneztek meghívását, hogy a vitát csak a fejedelem hatalmi szavával lehetett eldönteni. (Graetz X. 269.) Röviddel utóbb (1729-ben) ugyancsak rabbiválasztásból kifolyólag Berlinben még tettelegességeket is idéztek föl a templomban s a királyi oltalom daczára annyira vitték sz elégedetlenkedők, hogy a rabbi önszántából elhagyta a községet. (Geiger, Gesch. d. J. in Berlin 49.)

S vajjon Boroszlóban, – hogy immár teljesen ismerős talajra és időre vigyem át a történeti szemlét, – mely város mintegy összekötő kapcsot képezett Német és Lengyelország közt, vajjon mi más idézte föl a Geiger és Tiktin által életbe hívott elkeseredett harczot, mely a német kormány erélyessége folytán nem két külön községet, csak két külön templomot eredményezhetett, mint éppen a két külön nemzetiségű, más eszmekörben nevelkedett, egymást megérteni nem tudó német és lengyel zsidóság képtelensége az egymáshoz törődésre?

S vajjon Bécs, mely birodalmi székhelyénél fogva a legkülömbözőbb vallásos irányú vidékek zsidó lakossága előtt nyitva állt, nem volt-e szüntelen harczoknak színhelye, melyek a Seitenstettengassei és a lengyel templom látogatói közt dúltak, s amely czivódás ugyancsak az osztrák kormány erélye folytán nem vezethetett teljes szakadáshoz?

S vajjon Stockholmban az 1200 tagot számláló, intelligens bennszülöttekből álló főhitközség mellett miért kell fennállani egy 100 tagból létező, csupa bevándorlott orosz zsidóból álló külön hitközségnek, hacsak nem azon egyetlen okból, hogy a külön szokások, gondolkozásmódok s vallásgyakorlatok közt fölnevelkedett elemek természetszerűleg képtelenek az elegyedésre, ahol

egyáltalán eltalálhatják a módját annak, hogy egymás közt maradvá istentiszteleti gyakorlataikban s ami ezzel szorosan- összefügg, hitközségi ügyekben jól érezzék magukat?

Közismeretűek az amerikai zsidók községalakulási módjai, ahol a folytonos népvándorlás, a sokféle országból s vidékről összeverődött gyülekezeti a képzelhető legkülönbözőbb árnyalatú községekké csoportosulnak s amely módon mindegyiknek meg is van a legtermészetesebb jogosultsága; ámde nézzük csak Angliát, ahol százados küzdelembe került, míg egy adminisztracionális fődél alá tudtak jutni a spanyol és az askenáz gyülekezetek, most már előre láthatni azokat a nagy bajokat, melyek alapjaiban fogják megrázkódtatni azt az erős és egész szervezetében angolosan konzervatív egységes zsidóságot. Az orosz nagymérvű bevándorlás már belevitte az angol zsidók közé az erjesztő szellemet. A londoni Ost-End valóságos orosz gettó; számtalan egyesület alkotnak talmudtanulás és minjantartás céljából nemcsak általában az oroszok, hanem egymástól elkülönítve az egy vidékről valók, van külön chevraja előimádkozóval és rabbival a varsóiaknak, a plotskiaiaknak s a grodnoiaknak. Hiszen természetes, hogy az a grodnoi bevándorlott nem képes imádkozni a londoni főzsinagógák egyikében sem s képtelen élvezni akár Adler chief-rabbi, akár Gaster chacham prédikációit; de természetes az is, hogy mihelyt ezek a Landraanschaftok, melyek most még elég csendesek s alázatosok, erősen megvetik majd a lábukat, igyekezni fognak a magukkal hozott szellemi hajtást beleoltani az angol zsidóság életerős szervezetének fájába.

Hogy ennek a veszélynek mihamarabb ki lesz téve a londoni zsidóság, annak legjobb bizonyítéka Berlin, ahol a múlt század első felében folytatott vallásharcokban annyira kiforrtak az elmék, hogy már félszázad óta nemcsak remélték a békés fejlődést, de valósággal sokat működtek is a német zsidóság feladatainak

teljesítésében. S íme körülbelül három év óta oly elemek vetődtek felszínre, melyek alapjaiban ingatják meg a berlini nagyközség egységes fejlődését. A tulajdonképpeni titok, melyet évek óta kutattak, de amelynek csak erjesztő hatását érezték, az ez évi június hónapban tartott képviselőtestületi gyűlésen pattant ki. A főhitközség ugyanis, éppúgy mint Bécsben és Pesten, képtelen kielégíteni a város területén lakó összes zsidók vallásos szükségletét; alakulnak tehát önköltségű imaegyesületek, miket a főhitközség szubvenczióvál; ilyen szubvencziók iránti kérvényeket tárgyalt a képviselőtestület, amelyen egy egyetemi tanár élesen kikelt azon mód ellen, melylyel az imaegyesületek segélyért való folyamodásuk mellett mintegy kihívólag utasították az előljárást a templomok és vallásiskolák mikénti ellátására; feszült figyelemmel hallgatták a méltó felháborodást, de a vitának vége az volt, hogy az illető tanár teljesen izoláltan állt, s kisült az, hogy az imaegyesületek tagjai, kik egyzersmind a főközségnek is tagjai, oly ügyesen végezték a múlt évi választáson aknamunkájukat, hogy az ő embe-reikből alakult meg az egész képviselőtestület. Az imaegyesületi tagok legnagyobb része pedig lengyel vidékről való, akiktől még csak kívánni sem lehet, hogy jól érez-zék magukat akár az Oranienburgstrassei zsinagógában, vagy hogy egyáltalán épülni tudjanak akár Maybaum kiváló szónoklatain. Most már tisztán láthatni a berlini nagyközség közeli jövőjét, mely bizony nagy megrázkódtatást, meglepő átalakulásokat rejt méhében.

Vegyünk azonban más példát, a hol nem idegen ország más nemzetiségű zsidói okozták a szakadáshoz vezető községi czivódásokat, vegyük a hesszeni nagyhercegséget, a hol 1841 óta az államhatósággal közvetlen érintkezésben levő szervezettel bírnak a községek s a hol a képzelhető legszebb módon volt megadva az alkalom a községek méltó és egységes működésére. Múlt év január végén a nagyhercegség fővárosában, Darmstadtban levő hitközségnek az állam által kinevezett

nyolcz előjárója közül öten beadták lemondásukat a nagyhercegi hatóságnál és semmiképp sem voltak rávehetőek lemondásuk visszavonására. Vájjon mi történt? Semmi egyéb, mint csak az, a mi minden nagyobb központi várossal megtörténik; ugyanis a falusi zsidók mindnagyobb számban költöztek Darmstadtba, a melynek templomában nem érezték magukat oly otthonosaknak, mint egykor falujukban; csináltak hát előbb külön Minjant, majd számban gyarapodva külön imaegyesületet, mig végre oly befolyáshoz jutottak, hogy a múlt évi tisztviselő újításnál ki tudták eszközölni a minjanegylet elnökének kineveztetését az előjáróságba, hol az illető oly terrorizálással végezte hivatását, hogy öt előjáró lemondott s valószínűleg olyanok fognak helyükbe jutni, kik Darmstadt község fejlődésének kerekét vissza fogják forgatni. (Alig. Z. u. Jud. 1902. p. 185. és 209.) Az állam által adott szervezet daczára is megtörténhetik ilyesmi Németországban, hol a nagy német birodalom megalkotása óta az egyes tartományok szervezetei a porosz kilépési törvény hatása alatt állnak, s a legszilárdabb szervezettel bíró tartományokban is könnyűvé van téve a községből való kiválás és új községalakit ás.

Nagyon jellemző erjedés van most Elzász-Lotharingiában is, a hol teljesen francia mintára vannak szervezve a községek; míg Franciaországhoz tartozott e tartomány, addig nem kerülhetett felszínre a kérdés, mert maga az államhatalom örökös éber figyelemmel, hogy rés ne ütessék az általa legjobbnak vélt s céljainak leginkább megfelelő szervezeten; de most Németországhoz tartozván, a benne megindult komoly mozgalmából tiszta következtetést vonhatunk a francia állapotokra, hol ugyanazon szervezet létezik, de a hol az államhatalom bátyjában megtörik minden törekvés, mely a szervezet hibáit akarná fölfedni. Ugyanis a múlt évben alakultak meg újból az elzászi konzisztoriumok s a választást megelőzőleg Strassburg és kerületének zsidói 1902. április 2-án népgyűlést tartottak, melyen Lewy

Henrik dr. előadást tartott »Konzisztoriális szervezetünk hibái s az orvoslás módozatai« címmel, melynek fő panaszpontja az volt, hogy minden konzisztoriumban hat laikus tag mellett csak egy theologus szakember foglal helyet, hangsúlyozva azt, hogy az egész német birodalomban nincs rá eset, de különben is igazságtalan s helytelen az, hogy egyetlen rabbi gyakoroljon felügyeletet más rabbik felett; a nagy népgyűlés különben a következő határozati javaslatot fogadta el: 1. Minden elzász-lotharingiai községnek legyen meg a joga, hogy előjáróságát maga válaszsza s saját belügyeit maga intézze; 2. a kerületi konzisztoriumok hat laikus tagja közt ne kelljen négynek töltenül a konzisztorium székhelyén laknia s hogy a kerületi főrabbin kívül még megfelelő számú rabbik foglaljanak helyet a konzisztoriumban, kiket a kerület rabbijai választanak; 3. központi konzisztorium létesüljön, nem csak megfelelő számú laikusokkal, de ugyanannyi teológussal is, kik közt nem csak a kerületi, de a községi rabbik is képviselve legyenek. Ezen határozati javaslat további sorsát egy bizottságra bízta a népgyűlés (Alig. Z. u. J. 1902). Ha nem is fog eredményre vezetni, de mindenesetre nagyon tanulságos e javaslat, mert lesújtó ítéletet mond a francia szervezetről; harmincz év kellett ahhoz, a mióta Elzász Németországhoz tartozik, hogy a felgyülemlett tapasztalatok feltárhassák a konzisztoriális szervezet hibáit s a teológusok kezei alól teljesen emancipált községvezetés hátrányait.

*

A történet ezen világosan szóló tanításaiból vonjuk le már most következtetéseinket. Mint egy rikítóan vörös fonal húzódik végig a zsidóság egész történetén a községi széttagoltság akkor és ott, a midőn és a hol a történeti alakulás nagyobb számban hozott össze különböző nemzetiségű vidékről származott híveket. A széttagoltság, mely rendszerint különböző imaházakban való csoportosulásban nyert kifejezést, aránylag csak csekély esetben

vezethető vissza adózási rendszer, személyes torzsalkodás és egyéni hiúság szülte okokra, hanem a legtöbb esetben arra, hogy a községeket nem azonos elemek alkották. A letelepedési fluktuáció, mely ha más okok alapján, de épp oly mértékben bonyolódik le ma is, mint akár a középkorban, nem csak különböző társadalmi szokások közt, hanem a legkülömbözőbb vallásgyakorlatban is felnevelkedett s megcsontosodott elemeket hozott egy gomolyagba.

Ilyen körülmények közt szinte természetes folyamat volt mindig a homogén elemeknek kijegeczesedése. Olyan természeti erő működött közre ezen különválási proceszszusoknál, hogy hiába volt a rabbik és előljárók panasza, hiábavalónak bizonyult a kiközösítés fenyegető és sokszor tényleg alkalmazott megtorlása, melylyel a községet akarták megóvni a szertehúzó erők okozta gyöngüléstől, a villámokat szóró egyházi bíróságok és a büntető előljáróságok mindig kénytelenek voltak előbb-utóbb beadni a derekukat: a különböző nemű elemekben lappangó természetes erők ellen céltalan volt a küzdelem.

Ezen történeti tanulság megállapítása képezi a legfontosabb, s mondhatnám, az egyetlen tényezőt, melylyel föltétlenül számolnunk kell, midőn hazánk zsidó községeinek szervezkedési kérdését óhajtának dülőre vinni.

Tudjuk, hogy a legkülömbözőbb elemek konglomerátumából áll a magyarországi zsidóság. Eltérő műveltség s ezzel járó világnézet, elütő vallásgyakorlatban való felnevelődés s ebből folyó vallásos meggyőződés képezi azokat a gyújtópontokat, melyekből kisugárzanak az összekötő szálakat megsemmisítő tüzes sugarak. Midőn hazánk zsidóságának különböző elemeiről szólok, úgy első sorban még csak nem is a legszembetűnőbb esetekre gondolok, nem is a galicziai bevándorlást s a galicziai hatás alatt, levő hitközségeket akarom megdöbentő állapotukban bemutatni, de meg akarom említeni azt a kevésbé szembetűnő ténytet, azt az évek óta tartó gazdasági depresszió folytán beállott belső vándorlást, mely

nagy hitközségi bajoknak csiráját rejti méhében. Az egyes megyei vagy járási központokban levő hitközségek vallásos élete, istentisztelete, községi vezetése sok tekintetben lényegesen eltér a falusi zsidók vallásos és községi intézményeitől s a hozzájuk fűzött meggyökeresedett felfogásuktól. A falusi zsidó ekszisztenciája megrendült, egymásután oszlanak fel a falusi kis hitközségek, a hivek elköltözködnek, mely letelepedés folytán szinte rohamosan emelkedik a megyei és járási hitközségek tagjainak száma. Talán egyes helyeken már érezhető is a községi életben ennek a hatása, de még nem vált általánossá a baj, még nem ütötték föl fejüket az új elemek, még nem melegedtek meg új helyükön, még nem akadtak egymásra a hasonnemű erők, de természetes folyamat az, hogy minél kisebb volt a befogadó törzsközség, annál hamarabb fog ez ott megtörténni, s megteremtődnek ugyanazok a községi viszályok, melyek évtized óta tartják állandó izgatottságban a hesszeni nagyhercezség nagyobb községeit. Természetesen személyes viszálykodásban csúcsosodik ki s ölt testet az erjesztő erő, de alapjában öntudatlanul indul ki zavaró útjára az elégedetlenség, melyet nem egyéb szült, mint a megrögzött, megszokott s így természetessé vált, legjobbnak vélt különbözőség a vallásgyakorlatban, istentiszteletben s községi vezetésben. S ha ezen kérdésekben meg nem tudja egymást érteni az egymás közvetlen szomszédságában élő városi és falusi zsidó, miként remélhetnők, hogy egy földél alá legyen hozható a mármarosai hitközség akármelyikünk hitközségével?

Ismerjük jól a bajokat, tudjuk, hogy a jelenben létező két nagy párt közt az ideális egységet még akkor sem fogjuk létrehozhatni, ha valamennyien teljes megadással lépünk is át a másik pártba. De hát mit tegyünk? Hagyjuk az ellenpárt megközelíthetetlen volta miatt hazánk zsidó községeinek nagy részét olyan állapotban, mely folyton veszélyeztetheti fennállásukat, képtelenné teszi azokat megfelelő kulturális feladatok megoldására

s amely nem méltó, de sőt még megalázó is magára a felekezetre?

Ily körülmények közt, amidőn békés utón lehetetlennek mutatkozott már minden törekvés az egyesülésre, legajánlatosabbnak látszik az, amit a másik párt régóta óhajt s amitől épp a mi pártunk berzenkedik: a szakadás, a teljes elválás, a külön szervezkedés.

Ugyanazon vallásfelekezetnek két teljesen különálló szervezetbe történt beosztására, a mi nézőpontunkból, nagyon tanulságos példát nyújt a hazai görög keleti egyház. A görög keleti román egyház szervezeti szabályzatában az általános határozatok IX. pontja azt mondja: »A két – román és szerb – metropolia dogmatikai és kánoni egysége fenntartására, valamint a keleti orthodox egyház közös érdekei megvédésére is elismertetik szükségessége egy közös zsinatnak, mely a két metropolilából s mindkét metropolia megyés püspökeiből egybeállítandó.« E szabályzati pont tehát kimondja nyíltan, hogy a két egyház közt semminemű dogmatikai vagy kánoni különbség nincs, sőt hogy a vallásiegység fenntartására időnként közös zsinatokat is óhajtának tartani; de még, hogy a vallási egység feltüntetésére a legfényesebb bizonyítékot tárjam elő, hivatkozom arra, hogy 1874-ben a magyarországi görög keleti szerb egyház Ivacskovics Prokop nagyszebeni *román* érseket választotta meg egyhangúlag karlóczai *szerb* metropolitává. S mégis két különálló szervezettel bírnak, anélkül, hogy valakinek eszébe jutna a két szervezetre reányomni két különböző vallásnak a bélyegét. Persze hivatkozás történhetnék a nyelvi különbségre; a szervezeti különválás jellegét megadja a szerb és román nyelvek szerinti elkülönődés. De vájjon mi köztünk, kik a legtisztább lelkiismerettel mondhatjuk, hogy a magyarországi zsidóság egyeteme egy és ugyanazon vallásos alapon áll s hogy a létező pártok közt nincs semmiféle dogmatikai vagy kánoni különbség, mindazonáltal épp oly nyugodt lelkiismerettel mondhatjuk-e, hogy egyebek-

ben sincs különbség köztünk? Hogy csak a görög keleti egyház példájánál maradjak, nincs-e a magyar zsidóság körében olyan töredék, mely templomaitól minden áron távol tartja a magyar nyelvet. Nagy felelősséget vállalnék magamra, ha a vallásegység daczára is fennálló különbségek taglalásába akarnék bocsátkozni, amiért is csak annak a kijelentésére szorítokozom, hogy magyar nemzetiségünkhöz fűződő feladatunk és vallásunk becsületének megóvása szól a leghathatósabban a külön szervezkedés mellett.

De hát borzadunk a magyar zsidóság még hivatalosabb kettéosztásától. Helyes, én sem vagyok föltétlen híve e gondolatnak; nem pedig azért, mert nem vezetne célhoz. A zsidók életfenntartási módozatai s a velük járó szüntelen költözködési folyamat rövid idő alatt megteremné ugyanazon bajokat, melyektől most szeretnénk szabadulni; idegen szokások s eszmevilág körében nevelkedett hívek magukkal hozzák a bomlasztás csiráját, s áldatlan, a mostaniaknál sokkal nehezebb harcokat idézne fel az egyik szervezetből a másikba való át-lépés.

Tehát mégis csak egységre törekedjünk. Ám hogyan? Miként értsük meg egymást? Micsoda intézmény talaján találkozhatnánk közös érdekünk egységes megoldása végett? Talán egy esetleges kongresszuson véljük tisztázhatni az eszméket? Még eleven emlékezetben van a 68-iki kongresszus és ismerjük azokat a heterogén elemeket, akikről természetsszerűleg képtelenség föltételezni, hogy megértsék egymást. Hogy mi célja és eredménye volna egy esetleg egybehívandó kongresszusnak, arra nézve csak két példát akarok felemlíteni.

Románában, közvetlen az üldözések hatása alatt, 1901. december 25-ére országos kongresszust hívtak egybe Jassyba; nagyon fontos tárgyak kerültek napirendbe; három napon át tárgyaltak a román zsidó közösségek országos organizációjáról, a more judaico eskü eltörléséről, felekezeti iskolák szervezéséről; tárgyaltak,

de eredmény nélkül, melynek oka legfőképpen abban rejlett, hogy az országos kongresszusba – Romániában, tehát meglehetősen egyöntetű elemek közt s közvetlenül a rémes üldözések után – csak 31 község küldte el képviselőit.

A másik, még meglepőbb példát, Németország adja. Ezelőtt két évvel felszínre került ott egy országos zsidógyűlés eszméje, melynek célja az lett volna, hogy időközönként, összejönnének az egész birodalom zsidóságának kiküldöttei s közösen megbeszelnék a zsidó közérdekű kérdéseket és szükség esetén egyöntetű eljárásban állapotdnának meg. A terv nem sikerült, de a tárgyalások során felmerült a német zsidók összszervezetének eszméje. A tervező bizottság, melyről mondható, hogy Berlin községe nevében szól, 1553 községhez küldött felszólítást s közülök csak 227 fejezte ki csatlakozását; ezen felül még külön 219 rabbihoz is fordult s csak 84 csatlakozott a mozgalomhoz. Az égető kérdések léptek föl a követeléssel, hogy együttes szervezetben összetartva védjék meg s vívják ki a művelt német zsidók jogait, s mégis le kellett fűjni a mozgalmat. Hiába mondta ki a fölhívás: »Fragen des Cultus und des Ritus sollen seiner Competenz überhaupt entzogen sein; grundlos ist die Befürchtung, dass sich im Laufe der Zeiten ein Kirchenregiment entwickeln könnte, welches die Strenggläubigen durch freigeistige Auschauungen, oder die freie Richtung durch den Geist starrer Rechtgläubigkeit bedrücken könnte. Dass etwa in Zukunft die Competenz des Gesamtverbandes auf religiöse, culturelle und rituelle Fragen ausgedehnt werde, kann durch Bestimmungen der Satzungen dauernd und wirksam verhindert werden,« a német orthodox zsidóság mégis bizalmatlanul fordult el a mozgalomtól és sikerült is azt beszüntetnie. Pedig egészen természetes volt a német orthodoxok bizalmatlansága, szerintük nem létezik valláson kívüli zsidó ügy, szorosan a vallásgyakorlathoz tartozik bármily irányú »koleczolás« is, mely más forrná-

ban, más mederben könnyen ejthet sérelmet magán a valláson is. Nem gúnyosan mondom ezt; gondoljunk csak a 68-iki kongresszus előzményeire, amikor szintén szerte hangzott, hogy vallásügyi kérdések nem kerülnek tárgyalásra, nem-e épp azon az alapon keletkezett a legvehemensebb ellenzék, mely nem tudta elválasztani a szorosán vett vallásügyek és az adminisztráció kérdéseit? Nem tudta elválasztani, mert akárhogy forgassuk is e kérdést, nem lehet elválasztani. Kálmánnak tökéletesen igaza volt – 35 évi tapasztalat bizonyítja –. midőn azt írta, hogy »vallásbeli dolgot képez még az egyház alakulásának kérdése is, minthogy különböző alapokból kiindulva, szükségképp különböző alakuláshoz kell jutnunk.

Tegyünk le egy esetleges kongresszus eszméjéről, mely csak gyászosan végződhetnék; a múltak és jelen példái bizonyítják, hogy nagy része azoknak, kiknek jelen kellene lenniök, el se fogadná a meghívást; akik pedig egybegyülnének, még a saját pártunkbelijei sem értenék meg mindannyian egymást. Hallanánk lélekemelően szép szónoklatokat és hajmeresztő kirohanásokat, végeredményében pedig egy újabb kongresszus balsikere ismét nagyon hosszú időre temetné el a szervezési ügyet.

De ha a szakadást nem akarjuk még jobban szentesíteni, s ha kizártnak tartjuk az egységes, kölcsönös megállapodás lehetőségét, úgy melyik hát az a mód, amely szerint óhajunk meg volna valósítható?

Nincs egyéb út, mint az oktroya útja. A törvényhozásnak kell reánk erőszakolni az egységes szervezetet, mely – hitem szerint – közmegelegedésre volna megoldható, ha nem első sorban tartja szem előtt a törvényhozás az ország egyetemes zsidóságát, hanem a község-egyedeket, és ha a községek alakulását, mint hitközségeket, nem pedig csak mint testületi szervezeteket veszi figyelembe.

Ki volna mondandó mindenekelőtt az, hogy egy politikai község területén csak egy hitközség létezhesék, mely hitközség azonban meghatározott számú hívek

kívánságára köteles volna a hitközség főtemplomán kívül más imaház fenntartásáról is gondoskodni. Ezen elv alkalmazható volna az ország bármely vidékére; a túlnyomó többség adja meg a hitközség vallásos irányú jellegét, amelynek keretében kielégülést nyerne egy esetleges imaház, vagy nagyobb városokban, nagyobb töredékek esetén, még egy templom által az eltérő irányzat. A hitközség vezetését a képviselőtestületen kívül természetesen a többség által választott, s így mindenütt a község jellegzetes vallásos irányát képviselő előljároság intézné, mely előljároságnak hivatalból volna tagja a rabbi. Tudom, nem nagy lelkesedéssel fogadná épp a mi pártunk ezt az eszmét; de ha egyrésztől a zsidók történetének kezdetétől fogva egészen a 68-iki kongresszusig a községi vezetésnek lényeges tényezőjét képezlek a rabbik s így csak a történeti folytonosságot vennők fel újból, úgy másrészt csakis a rabbinak a vezetésben való részvétele adhatja meg a zsidó községnek az egész vonalon a hitközségi jelleget. Jellemző e tényre nézve a 68-iki kongresszus, mely nagyrészt azért is szenvedett hajótörést, mert ridegen elutasította a rabbik részvétét a vezetésben, miáltal szakított a történeti tradícióval; de még jellemzőbb az elzász-lotharingai zsidók jelen mozgalma, mely fölszabadulva a francia államhatalom kényszere alól, s tudatára ébredve a francia szervezet hibáinak, legsürgősebb kérdésnek azt tekinti, hogy a konzisztoriumokban több hely s nagyobb befolyás biztosíttassék a rabbik részére.

Ebben a keretben teljes megnyugvásra volna biztosítható a községegyedek önkormányzata vallásos és kulturális feladatainak teljesítésében, ámde csak addig a határig, ahol az ország egyetemes zsidóságának, vagy magának a felekezetnek magasabb érdeke követelné meg az ellenőrző felügyeletet s beavatkozást. E célból a községegyed első fokban a megyei gyűlésnek s másodfokban az országos egyetemes gyűlésnek volna alárendelve.

A megyei gyűlés tagjait képeznék a megye területén levő összes hitközségek elnökei és rabbijai, akik a maguk kebeléből választanák a megyei elnököt s a megyei rabbit. Nagyon ajánlatosnak tartanám, még pedig a hazai vallásos pártárnyalatok küzdelmein okulva s külföldi példáktól vonva le a következtetést, ha a megyei rabbit, ki mint társelnök működne, kizárólagosan a megyei gyűlésnek rabbitagjai választanák: csakis ezáltal volna elérhető az, hogy a megyei rabbi a megye területén túlsúlyban levő pártárnyalatnak legyen képviselője.

A megyei gyűlés felsőbb fórumát az országos egyetemes gyűlés képezné, melyet vagy az összes hitközségi elnökök és rabbik, vagy csak az összes megyei elnökök és megyei rabbik alkotnának. Ez a gyűlés választaná a hazai zsidóság képviselőit: az országos elnököt s országos rabbit, és fóruma elé kerülne mindennemű országos érdekű zsidó ügy s minden hitközségi, illetőleg megyei föllebezés.

*

Részletekbe ez alkalommal nem bocsátkozhatom; csak a történeti nagy tanulságok nyújtotta keretet vontam meg, melybe, nézetem szerint, bele volna illeszthető, daczára a sokfelé húzó pártárnyalatnak, a hazai egyetemes zsidóság. Csak az elveket körvonaloztam, amelyekkel megoldhatónak vélem a hazai zsidóság nagy részének hő óhaját: hitközségi ügyeink egyöntetű rendezését.

Tudom, hogy a kérdés ilyenén megoldása nem volna egyéb, mint az ellenpárt előtti fegyverletétel; de hiszem, hogy nincs közöttünk senki, aki ne hozná meg szívesen ezt a szinte önmegtágadásig menő áldozatot, csakhogy végre mi se álljon gátlólag hitközségeink erőteljes fejlődésének útjába s hogy a magyar zsidóság egyetemének békés közreműködésével munkálhassunk hitközségeink fölvirágoztatásán s felekezetünk méltóságán a zsidóság becsületére, hazánk díszére, s az emberiség javára.